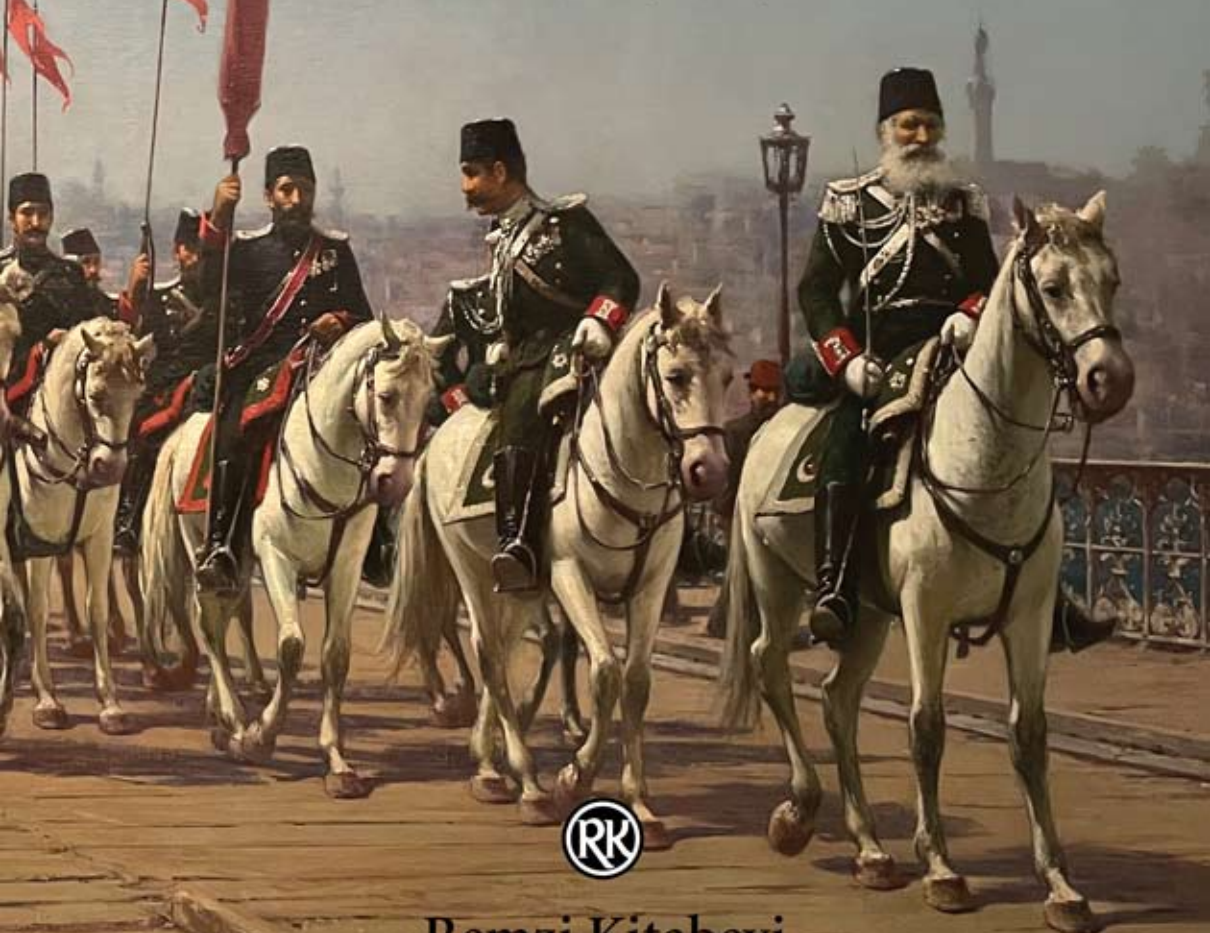

TURAN AKINCI

SON YÜZYIL

Tanzimat'tan Meşrutiyet'e
İstibdattan Çöküş

Remzi Kitabevi

TURAN AKINCI 1952 yılında İstanbul'da doğdu. Yeniköy İlkokulu'nun ardından 1971'de İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun oldu. 1977'de DGSA Mimarlık Fakültesi'ni yüksek mimar olarak bitirdi. 1978 yılında Almanya'da lisansüstü çalışmalar yaparken Ortaçağ kentlerinin restorasyonu ile tarihsel çevre uygulamalarında bulundu.

Kurucusu olduğu sanayi kurumlarında 35 yıl görev yaptı. Emekliliğinin ardından İstanbul'da 2000 Osmanlı yapısının tanıtıldığı internet sayfasıyla geniş kesimlere ulaştı. Tanimat sonrası Osmanlı liman kentleri üstüne çalışmaktadır.

Beyoğlu (2018), *Cumhuriyet'te Beyoğlu* (2019), *İstanbul: Dersaadet* (2020), *Galata* (2021), *Selanik* (2023) yazarın öteki kent kültürü kitaplarıdır. Önemli tarihsel dönüşümlere ilişkin çalışmaları şunlardır: *Suikast* (2017), *Sürgün* (2018), *İsyan* (2018), *İşgal* (2020), *Demokrat Parti* (2022) ve *Büyük Savaş* (2022).

Beyoğlu kitabıyla 2018 yılı Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'nü, 2019 yılında da Sarı Siyah Kültür Ödülü'ne değer görüldü.

www.turanakinci.com

TURAN AKINCI

SON YÜZYIL

*Tanzimat'tan Meşrutiyet'e
İstibdattan Çöküşe*

Remzi Kitabevi

SON YÜZYIL / Turan Akıncı

© Remzi Kitabevi, 2023

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Yayına hazırlayan: Sevrin Uysal

Kapak resmi: Fausto Zonaro

Kapak tasarımı: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-2159-3

BİRİNCİ BASIM: Ekim 2023

Kitabın basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul

Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi

4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

İçindekiler

BAŞLARKEN, 7

1. GEÇEN YÜZYILDAN..., 13

Karlofça Antlaşması, 15; Çürüme Dönemi, 16; Matbaanın
İskalanması, 18; Osmanlı-Rus Savaşları, 20; Kapitülasyon Tuzağı, 22;
Sefaret Dragomanları, 26; I. Sanayi Devrimi, 30

2. SULTAN II. MAHMUT DÖNEMİ, 35

Padişahın Saltanatı, 37; Tepedelenli Ali Paşa İsyanı, 38; Mora-Yunan
İsyanı, 40; Vaka-i Hayriye (Hayırlı Olay), 44; Kavalalı Mehmet Ali
Paşa, 48; Navarin Saldırısı, 50; Fransa Cezayir'i İşgal Ediyor, 51;
Yunanistan Bağımsızlığı, 52; Baltalimanı Antlaşması, 54; Osmanlı
Devleti'nin Sömürgeleşmesi, 57

3. TANZİMAT HAREKETİ, 63

Devletin Yönetim Şeması, 65; Tanzimat Sürecine Doğru, 67; Tanzimatı
Hazırlayan Kurumlar, 70; Tanzimat Fermanı, 72; Merkezileşme, 74;
Yönetim, 76; Dinsel Kimlikler, 78; Hukuk, 82; Tarım, 85; Eğitim, 86;
Matbuat, 90; Tanzimat Kadrosu, 91

4. SULTAN ABDÜLMECİT DÖNEMİ, 95

Padişahın Saltanatı, 97; Tarımda İltizam Yöntemi, 98; Mısır'da Hıdiv
Yönetimi, 100; Cebel-i Lübnan Sorunu, 101; Tarihi Kırılma: Kırım
Savaşı, 105; İslahat Fermanı, 109; Paris Barış Antlaşması, 113; Yurt
Dışından Borçlanmalar, 116; Osmanlı'ya Yerleşen Levantenler, 117;
Abdülmecit'in Sarayları, 121; Kuleli'de Askeri Darbe Denemesi, 125;
Süveyş Kanalı'nın İnşası, 127

5. SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİ, 135

Padişahın Saltanatı, 137; Donanmanın Yenilenmesi, 137; Rumeli
Demiryolları İnşa Ediliyor, 140; Osmanlı'da Vilayetler Düzeni, 145;
Sultan Abdülaziz'in Sarayları, 149; Ramazan Kararnamesi, 151; Selanik'te
Konsoloslar Vakası, 153; Hünkâr Tahttan İndiriliyor, 157; Sultanın
Ölümü, 160

6. V. MURAT DÖNEMİ, 167

Padişahın Saltanatı, 169

7. SULTAN II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ, 171

Padişahın Saltanatı, 173; Anayasa Hazırlanması, 174; Tersane
Konferansı, 178; 93 Harbi (Osmanlı-Rus Savaşı), 180; Heyet-i

Müşavere, 184; Ayastefanos Ateşkes'i, 185; Kıbrıs'ın İngilizlere Devri, 186; Berlin Konferansı, 190; Çırağan Baskını, 192; Donanma Çürütülüyor, 195; Rüşum-u Sitte İdaresi, 198; Muharrem Kararnamesi, 200; Düyun-u Umumiye, 202; Yıldız Çadır Mahkemesi, 206; Mısır İşgal Ediliyor, 209; Orient Express İstanbul'da, 211; Kaiser II. Wilhelm'in Ziyaretleri, 212; Hamidiye Alayları, 215; Sadrazam Mehmet Sait Paşa, 216; Osmanlı Bankası'na Saldırı, 220; Osmanlı-Yunan Savaşı, 224; Şeref Sürgünleri, 225; Ertuğrul Gemisi Batıyor, 231; Lorando Borçları, 232; Darülfünun'un Açılışı, 236; Hünkâr ile Yahudiler Arası Görüşmeler, 236; Bağdat Demiryolları, 240; Selanik'te Bulgar Terörü, 244; Ermeniler Yıldız'a Saldırıyor, 246; 1908 – Osmanlı Donanma Kuruyor, 251; 31 Mart İrtica İşyanı, 253; Hareket Ordusu İstanbul'da, 257; Hünkâr Tahttan İndiriliyor, 260; Zat-ı Şahane Sürgün Ediliyor, 263; Journaller, 267; Kaybedilen Topraklar, 270

8. İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ, 279

Cemiyet Paris'te, 281; Cemiyet Selanik'te Kuruluyor, 285; Cemiyet Rumeli'de Taban Buluyor, 289; Paris ve Selanik Örgütleri Birleşiyor, 291; Cemiyetin Silahlı Eylemleri, 294; Resneli Niyazi Bey Dağa Çıkıyor, 297; Arnavut Şemsi Paşa Suikastı, 300; Kırmızı Kışla'da Suikast, 303; II. Meşrutiyet İlan Ediliyor, 305; Meşrutiyet Sonrası Gelişmeler, 308

9. SULTAN V. MEHMET REŞAT DÖNEMİ, 315

Padişahın Saltanatı, 317; Güç Değişimi, 318; Trablusgarp Savaşı, 322; Sopalı Seçim, 326; Balkan Savaşı Başlıyor, 328; Hünkâr Selanik'ten Çıkarılıyor, 334; İttihatçıların Babiâli Baskını, 336; I. Balkan Savaşı, 341; Beyazıt'ta Sadrazam'a Suikast, 346; II. Balkan Savaşı, 351; İngilizlerin Korsanlığı, 353

10. I. DÜNYA SAVAŞI, 363

Almanya İttifak Teklif Ediyor, 365; Osmanlı Savaşa Sürükleniyor, 367; Osmanlı'nın Savaşa Girme Gerekçesi, 369; Almanların Gemileri Goeben ve Breslau, 370; Osmanlı Savaşa Giriyor, 372; Dünya Savaşı Cepheleri, 373; Dünya Savaşında Zayıflatlar, 377

11. SULTAN VI. MEHMET VAHDETTİN, 385

Padişahın Saltanatı, 387; Ateşkes Arayışları, 388; İttihatçılar Yurt Dışına Kaçıyor, 392; İstanbul İşgal Ediliyor, 395; Damat Ferit Ülkeden Kaçıyor, 399; Saltanat Kaldırılıyor, 401; Hükümet İstifa Ediyor, 402; Sultan Vahdettin Ülkeden Kaçıyor, 404

ZAMAN DİZİNİ, 413

KAYNAKÇA, 423

BAŞLARKEN

Yüzyıl, devlet tarihinde az bir süre değildir ve bu kitap Devlet-i Aliyye-i Osmani'nin son yüzyılını anlatmaktadır. Bu süreçte ülkenin tarihini değiştirecek birçok olay yaşansa da devlet her geçen gün batıya doğru yol aldı. Bu dönemde tahta çıkan yedi padişah saltanatları dönemlerinde bu süreci yönetemediler. Osmanlı, son yüzyılın başlangıcında sahip olduğu ekonomik ve coğrafi değerlerini kaybetti. Sonunda yüzyıl başında başlattığı olumlu adımları sürdüremediği için tarih sahnesinden çekilmek zorunda kaldı. Bu kitapta son yüzyıl içinde yaşanan yaklaşık 120 önemli konuyu örnekledim. Bu sürecin tamamını okuduğunuzda devletin nasıl çöküşe gittiğini gözlemleyeceksiniz.

Son Yüzyıl Öncesi

1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması Osmanlı tarihinin kırılma noktasıdır. O tarihe kadar hep gücünü ve toprağını genişleten devlet, II. Viyana Seferi sonrasında bir gerileme dönemine girdi. Bu tarihten itibaren Osmanlı hem ekonomik hem de güç olarak kayıplar yaşamaya başladı. Bunun en önemli sebebi Osmanlı'nın matbaayı ıskalamasıyla beraber halkın eğitimi için hiçbir adım atmamasıydı. Devlet bu dönemde içine kapandı ve Batı dünyasından uzaklaştı. Hâlbuki bu süreçte Avrupa'da Sanayi Devrimi yaşıyordu. Büyük bir atılım yaşayan Avrupa devletleri ve halkları zenginleştiler. Osmanlı toplumu bu gelişmelerden habersiz bir şekilde kendi dünyasında yaşadı. 1500'lü yıllardan itibaren Batı ülkelerine verilmiş olan Kapitülasyonlar devletin başına bela oldu. Osmanlı, kendisini sömüren bu düzeni son yüzyılda da kıramadı.

Sultan II. Mahmut ile Başlayan Hareketlenme

Tahta çıkan padişah devleti yeniden inşa etmek için birçok adım attı. Özellikle savaşma vasfını kaybetmiş olan Yeniçeri Ocağı'nı kapatmak için uzun yıllar bekledi. Zira Ocağı ortadan kaldırmak için aynı güçte bir ordu oluşturmak gerekiyordu. 1826 yılında beklenen şartlar oluşunca padişah, Yeniçeri Ocağı'nı bir devlet hamlesiyle ortadan kaldırdı. Bu adımdan sonra Zat-ı Şahane çağdaş dünyaya yaklaşmak için bir dizi konuda yenileşmeler yaptı. Bu atılımlar içinde

Tanzimat hareketine giden sürecin hazırlıkları yapıldıysa da padişahın ömrü bunun sonuçlarını görmeye yetmedi.

Osmanlı maliyesi 1750'lerden itibaren açık veriyordu, zira devletin gelirleri giderlerini karşılamıyordu. Bu dönemde maliye sarraflardan avans kullanmaya başlamıştı. 1800'lere gelindiğinde yurt içinde borç alınacak sarraf ve banker kalmamıştı. Sultan II. Mahmut döneminde piyasada bulunan metal paraların içindeki kıymetli metaller azaltılmaya başlandı. Tağşiş denilen bu yöntem ile devlet bir dönem daha devam etti.

Tanzimat Hareketi ve Babiâli

Sultan II. Mahmut döneminde başlatılan ıslahatlar ile oluşturulan yenilenme ve çağdaşlaşma hareketi, Sultan Abdülmecit döneminde Tanzimat Fermanı ile sürdürüldü. Tanzimat, Osmanlı tarihindeki en önemli çağdaşlaşma hareketidir. Bu atılımın mimarları Tercüme Odası'ndan yetişen Osmanlı diplomatlarıydı. Genelde Paris, Petersburg ve Londra'da büyükelçilik yapmış olan bu kadro uzun yıllar Sadrazamlık ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini de üstlendiler. Tercüme Odası'ndan yetişen bu kişiler aynı düşüncede oldukları için bir Babiâli bloku ortaya çıktı ve uzunca bir süre devleti yönettiler. Mustafa Reşit Paşa, Mehmet Emin Ali Paşa, Keçecizade Fuat Paşa, Cevdet Paşa ve Ahmet Vefik Paşa'nın da aralarında bulunduğu bu kadro Osmanlı tarihinde yönetime gelmiş en bilgili ve donanımlı kişilerdi. İlk dönemde Batı ülkelerinde uygulanan ticaret ile ceza kanunlarını ve belediye yönetimlerini Osmanlı'da uygulamaya başladılar.

Avrupa'yı Anlayabilmek

Batılılaşma ve çağdaşlaşma hareketi Osmanlı'nın aydın kesiminin benimseydiği bir düzendi. Özellikle 1831 yılından sonra başlayan Beyoğlu yaşamı ve Levantenlerin Osmanlı Liman şehirlerine yerleşmesiyle Batı yaşam tarzını örnek alan bir kitle oluştu. Bu hareket, Avrupalılar gibi giyinen, apartmanlarda yaşayan, konutlarında masa ve sandalye kullanan; opera ve tiyatroya giden, lokanta ve kahve kültürü olan, gazete, kitap okuyan, çocuklarına lisan ve piyano dersi aldırın, yazları adalara ve Boğaziçi köylerine yazlığa giden bir aydın kesimini ortaya çıkardı.

Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz bu çağdaşlaşmayı desteklediler hatta Sultan Abdülaziz yaptığı Avrupa seyahati ile birçok ülkenin kralını saraylarında ziyaret etti. Avrupa saraylarına özenen Osmanlı sultanları da Dolmabahçe, Beylerbeyi, Çırağan, Yıldız ve Feriye saraylarını inşa ettirerek Batı yaşam tarzını İstanbul'a getirdiler.

Bu konuda Osmanlı elitlerinin görmediği ve algılayamadığı bir gerçek vardı: Batı dünyası Sanayi Devrimi'ni yaşamıştı. Özellikle bu devrimin itici gücü demir çelik sanayi ve kömür madenleriydi. Batı'da bu sektörlerde çalışan mil-

yonlarca kişi büyük bir ekonomik güç ortaya çıkarmıştı. Sanayi Devrimi sonrasında Batı dünyasının bankaları zenginliğin doruğundaydı hatta Avrupa dışı projelere büyük yatırımlar yapabilecek hale gelmişlerdi. Bu kadar büyük bir zenginlikte krallara düşen de saraylardı. Bizde ise Osmanlı maliyesi sürekli açık veriyordu. Devletin kasasında saray yaptırabilecek para yoktu. 1854 yılından itibaren yurt dışından borçlar almaya başlayan Osmanlı Devleti, bu paranın büyük kısmını sarayların inşasına harcadı. Böylece sultanlar Batı'dan aldıkları borç parayla saraylarını yaptırmış oldular. Padişahı örnek alan paşalar, bakanlar ve bürokratlar da kendilerine köşkler, konaklar yaptırdılar. Bütün bu yapılarda kullanılan inşaat malzemeleri ve döşemeler hep Avrupa'dan ithal edildi. Türkçesi: Batıdan alınan krediler, yine ithalat için Avrupa ülkelerine ödendi. Osmanlı, Avrupa sanayisine katkıda bulunmuş oldu.

Üç Despot Yönetim

Osmanlı'nın son yüzyılının neredeyse büyük bir kısmında despot yönetimler işbaşında oldu. Bu süreç üç dönemden oluştu. İktidara gelenler hep demokrasi, özgürlük deyimleri ile işe başlamışlardı ama iktidarda kalmayı garantiledikten sonra yönetimleri eleştiri kabul etmez bir hale dönüşmüştü.

Babıâli Dönemi

İlk dönemde Osmanlı'da Tanzimat hareketini yöneten kişiler bir süre sonra aydınların eleştirilerinden rahatsız oldular. Dönemin şair ve yazarlarından Ziya Paşa, Namık Kemal ve Suavi Efendi iktidarın baskısından kurtulmak için yurt dışına kaçıp orada gazete çıkardılar. Ülkenin yazarçizer kadroları sürgünler yaşadı.

Sultan II. Abdülhamit Dönemi

Sultan, Meşrutiyet'i ilan edeceği sözüyle iktidara gelmişti. Tahttaki iktidarını güçlendirdikten sonra ilk iş olarak kendisini iktidara taşıyan Mithat Paşa'yı düzmece bir dava ile yargulayıp sürgüne gönderdi, daha sonra da sürgünde Mithat Paşa ve kendi eniştesini boğdurttu. Sultanın 33 yıl süren saltanatında birçok kişi Trablusgarp ve Fizan'a sürgün edildi. Yine bu dönemde yüzden fazla kişi idam ettirildi. Zaman içinde halka yapılan baskılar daha da çoğaldı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti Dönemi

Üçüncü dönemde ise bir parti devleti despotizmi yaşandı. Hürriyet ve özgürlük sloganları ile II. Meşrutiyet'i ilan ettiren İttihat ve Terakki Cemiyeti bir dönem sonra ülke iktidarına egemen oldu. Zaman içinde tüm özgürlük kavramlarını terk edip bir parti devleti haline geldi. Kendisinden olmayana hiçbir hayat hakkı tanımayan cemiyet, Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girmesine sebep oldu. Savaş sonrasında ise Osmanlı Devleti kalmamıştı.

I. Meşrutiyet'in İlanı

1876 yılında Sultan V. Murat tahttan indirilince dönemin yöneticileri Şehzade Abdülhamit'e teklifte bulundular. Meşrutiyet'i ilan edeceğinin sözünü verdiği için tahta çıkarılan Sultan II. Abdülhamit 23 Aralık 1876 günü I. Meşrutiyet'i ilan etti. Bu gelişme Osmanlı tarihinde çok önemli bir adım oldu. Bu sayede devlet, hukuk, eğitim, ekonomi ve sanayileşme şansını yakalamış olacaktı. Sultan II. Abdülhamit yönetim olarak meclis ile çalışmayı seven bir kişilik değildi. Ülkeyi tek adam olarak yönetmek istiyordu. Batılıların Patrimonyal dedikleri bu yönetimle ülke Meşrutiyet ile yakaladığı tüm avantajlarını kaybetti. Hünkârın 14 Şubat 1878 tarihinde kapattığı Mebusan Meclisi 30 sene kapalı kaldı. Zat-ı Şahane, devleti baskı ve zulüm ile 33 sene yönetti. Tanzimat hareketi ile başlayan gelişme Meclis'in kapatılmasıyla irtifa kaybetti.

Sultan II. Abdülhamit yönetiminde ülke birçok konuda kendini yenileme kabiliyetini kaybettiği için bu dönem, Osmanlı'nın batışını hazırlayan çok önemli bir dönem oldu.

II. Meşrutiyet'in İlanı

İttihat ve Terakki Cemiyeti önceleri Gülhane'de bulunan Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencilerinin kurduğu bir cemiyetti. Padişahın baskıları sonunda cemiyet yurt içinde çalışma imkânı bulamayınca İttihatçılar Paris'e kaçtı. Yurt dışında gazete yayımlayan cemiyetin bu mücadelesi 17 yıl sürdü ama Meşrutiyet'in ilanı için yeterli olmadı. Selanik'te aynı amaç için subaylar tarafından başka bir cemiyet ile birleşti. Rumeli coğrafyasında birçok suikast düzenleyen bu gizli örgüt sonunda sultana II. Meşrutiyet'i ilan ettirdi. İlk dönemde yaşanan bu özgürlük daha sonra meydana gelen çeşitli olaylar sonucu bir parti devletinin uygulamalarına dönüştü.

Sultan II. Abdülhamit Sonrası

33 yıl süren istibdat yönetimi sonlandığında Osmanlı Devleti 2 milyon 964 bin kilometrekare büyüklüğünde bir toprağını kaybetmişti. Ülke, askeri, hukuk, ekonomi, sanayi, üretim alanlarında geri kalmıştı. Tanzimat hareketi ile yakaladığı avantajını kaybetmişti. Rumeli coğrafyasında egemenliği yok denilecek bir hale gelmişti. Sultanın haledilmesinden sonra 65 yaşında tahta çıkan kardeşi Sultan V. Mehmet Reşat büyük bir enkaz devraldı. Çok uzun yıllar kafeste sırasını beklediği için hiçbir devlet tecrübesine sahip değildi ve yönetimi İttihatçılara bırakmıştı.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın Parçalanışı

Avrupa'da başlayan I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'ni de etkiledi. İttihatçılar bu savaşı Almanya'nın kazanacağından emindiler ve bu sayede Osmanlı'yı tekrar ayağa kaldıracaklarını sanıyorlardı ama bu düşünce tam tersi bir yöne

döndü. Osmanlı sekiz cephede iki milyon askerini kaybederken 3 milyon 500 bin kilometrekare büyüklüğünde toprağını kaybetti.

Osmanlı Devleti Tarihten Çekiliyor

Bu kitap 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla başlayıp 1922 yılında son Osmanlı hükümetinin istifası ve padişahının ülkeden kaçmasıyla beraber son buluyor. Devleti yöneten padişahlar ve onun seçtiği sadrazamlar bu yüz seneyi yönetemediler. Padişahından sadrazamına, paşalarından valilerine kadar her seviyede görev yapan memurunun devleti soyduğu bir ülkenin ayakta kalma şansı yoktu. Topraklarını sürekli olarak kaybeden, Batı ülkelerinin sömürgesi haline gelmiş; eğitim, hukuk, ekonomi, ulaştırma ve sanayi konularında çağın gerisinde kalmış olan Osmanlı Devleti 1922 yılında tarih sahnesinden çekildi.

KARLOFÇA ANTLAŞMASI

1683 – Viyana Kuşatması Sonrası

Devlet-i Aliyye-i Osmani 1683 yılında üç kıtaya yayılan geniş bir toprak hâkimiyetine erişmişti. Bu büyüklük Osmanlı Devleti'nin ulaştığı en üst noktaydı. 1683 yılında yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana Kuşatması sonrası gücü azalan Osmanlı kötü bir döneme girdi. Osmanlı, Avusturya, Lehistan, Venedik'in oluşturduğu ve 1695'te Rusya'nın da katıldığı müttefik kuvvetler karşısında da başarılı olamadı.⁽¹⁾ Bu çarpışmaların sonunda Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Karlofça Antlaşması imzalandı.⁽²⁾ On altı yıl süren savaşlar sırasında zaman zaman barış yapma girişimleri olmuşsa da çeşitli sebeplerle bu teşebbüsler sonuçsuz kalmıştı.⁽³⁾ 1697 yılında Zenta mağlubiyeti neticesinde Osmanlı ordusu Tuna kıyılarına çekilmek zorunda kaldı. Venedikliler, Mora Yarımadası'ndan kuzeye ilerleyerek Atina, Dalmaçya ve Bosna'da birçok bölgeyi işgal ettiler. Bunun yanında Ruslar da 1696'da Azak Kalesi'ni ele geçirdiler.⁽⁴⁾

Karlofça Bir Dönüm Noktası

Devlet-i Aliyye-i Osmani, kurulduğu 1299 yılından itibaren 400 sene boyunca topraklarını genişletmişti. 1683 yılında Osmanlı coğrafyası 5,2 milyon km² den oluşuyordu. Devlet eldeki imkânlarla gelebileceği yere kadar gelmişti. Ülkedeki eğitim dönem şartlarının gerisinde kalmıştı, buna karşı Avrupa devletleri eğitimi öne çıkarıp gerek keşifler gerek sanayileşme arayışları ile yeni bir dünyaya evriliyordu.

Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti ilk defa dört Hristiyan devletine karşı barış isteyen bir devlet konumunda oturuyordu. Devlet, bu barış görüş-

(1) Mehmed Arif, "İkinci Viyana Seferi Hakkında", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C. 3-4, Cüz. 16, İstanbul, 1911, s. 994-1016.

(2) Abdülkadir Özcan, "300. Yılında Karlofça", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, s. II/4-5, İstanbul, 2000, s. 237-257.

(3) Mehmed Arif, a.g.e., s. 1071-1075.

(4) Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, C. 2, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998, s. 101.

meleri sonunda laik devletler hukukunu belirleyen Grotius⁽¹⁾ kurallarına uyan bir antlaşma imzaladı. Bu tarihten sonra Devlet, ticaret, ulaştırma, diplomasi ve temsil konularında uluslararası kurallara uyacaktı. Bu görüşmeleri yürüten Rami Mehmet Paşa zaman içinde önemli görevlere getirildi. Babıâli ise kendini Batı ülkelerine karşı yenilemek zorundaydı zira geleneksel yönetim sistemi artık tıkanmıştı. Kendi alanında uzmanlaşmış dışişleri, maliye, ticaret bakanlıkları oluşturması gerekiyordu. Burada da eğitim sorunu ortaya çıkıyordu çünkü klasik medrese eğitimi ile devleti yönetecek kadrolar yetiştirilemiyordu.

Bu kayıplar sonrasında imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı'nın "yenilen taraf" olarak imzaladığı ilk antlaşmadır. Bu antlaşma ile uzun yıllar Osmanlı idaresinde olan ve "Dar-ül İslam" olarak kabul edilen çok büyük bir toprak parçası Avrupalıların eline geçti. Karlofça Antlaşması, Avrupa ile İslam dünyası arasındaki askeri dengede dönüm noktasını oluşturur. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı Devleti kendisini daima savunma pozisyonunda bulmuş ve bundan sonra da nadiren Avrupalı güçlerle denk bir güce sahip olmuştur.

ÇÜRÜME DÖNEMİ

Osmanlı'da Merkezi Yönetimin Bozulması

Avrupa ülkelerinde daha sonraki dönemlerde devlet yönetimine gelecek olan veliahtlar oldukça iyi bir eğitim görürlerdi hatta devlet yönetiminde tecrübe kazanmaları için çeşitli görevlerde sınanırlardı. Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında şehzadelerin sancaklarda tecrübe kazanmalarına önem verilirdi.⁽²⁾ Daha sonra kardeşler arasındaki rekabetten dolayı bu uygulamaya son verildi.⁽³⁾ Şehzadeler sarayın kafes denilen bir bölümünde yıllarca sıranın kendilerine gelmesini beklediler. Devlet'te ve dünyadaki gelişmelerden habersiz bu saraylılardan, padişah olarak başarı beklenemezdi.

Osmanlı padişahları arasında Sultan III. Osman, 58 yıllık hayatında 51 yıl Topkapı Sarayı'ndaki Şimşirlik Dairesi'nde gözlerden uzak bir şekilde kafes hayatını en uzun süre yaşayan sultandı. Bilgi ve tecrübeye sahip olmadan devlet yönetimine geçen sultanlar, başarısızlığın en önemli sebeplerinden biriydi.

(1) Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku (De Türe Belli Ac Pacis)* Çeviren Seha Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1967, s. 1-200.

(2) Demet Çevirgen, "Osmanlı Klasik Dönem Şehzade Eğitimi, (1429-1603)", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2013, s. 1-133.

(3) Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, C. 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 27-29.

Bir de küçük yaşta tahta çıkan padişahlar vardı. Bu dönemlerde yönetim, saray kadınlarının ve ağalarının eline kalmıştı. Padişah analarının, eğitimi olmadığı halde devlet yönetiminde etkili olmaları da önemli sorunlardan biriydi. Sultan IV. Mehmet 1648 yılında 6 yaşında tahta çıktığında, ülkeyi uzun süre annesi Hatice Turhan Sultan yönetti.

Yolsuzluklar ve Kayırma

Osmanlı tarihi içinde makamların, liyakate bakılmadan rüşvet ve iltimas yoluyla dağıtılması en başat sorundu. Çeşitli dönemlerde para karşılığı valilik ve kaymakam tayin edildiği kayıtlarda okunmaktadır. Devletin battığı 1922 yılına kadar yolsuzluk, adam kayırma, rüşvet almadan iş yapmama gibi nedenler, devletin ayağa kalkmasına hep engel olmuştur. Devlet yönetiminde otoritenin sarsılması, halkın devlete olan güveninin azalmasına ve iç isyanların çıkmasına neden olmuştur.⁽⁴⁾

Sultanlık Düzeni

Osmanlı Devleti'ni yöneten padişahın tek karar alıcı olması, istikrarsızlığın ana sebeplerinden biriydi. Bu keyfilik ve tek adam düzenleri gerilemenin ana sebebiydi zira alınan kararlar kısa vadeliydi. Batı toplumlarında monarşik düzene dayalı ve değişmeyen kuralları olan yönetimler gelişmenin önünü açıyordu. O dönemde Batı toplumlarındaki değişimin kaynağı olan burjuva sınıfının Osmanlı'da oluşmasına, bu sultanlık düzeni engel olmuştu. Max Weber'e göre de Osmanlı toplumunda kapitalizmin ortaya çıkmamasının temel sebebi, sultanların keyfi yönetimi ile İslam dininin geleneklerin ana kaynağı olmasıdır.

Osmanlı Ekonomisinin Bozulması

17. yüzyılda önceleri Avusturya ve İran ile daha sonra da Rusya ile yapılan savaşların yüklü harcamalara yol açması ülke ekonomisinin bozulmasına, bu savaşlarda toprak kaybedilmesi de devlet gelirlerinin azalmasına sebep olmuştu. İhracatın azalıp ithalatın artması ve kapitülasyonların giderek Avrupalı devletlerin sömürü aracı haline gelmesi, sömürgelerden de Avrupa'ya yüklü miktarda altın ve gümüşün gelmesi, bu madenlerin bir miktarının Osmanlı ülkesine girmesi, paranın değerini düşürerek enflasyonu artırdı. Sarayın ve merkezi idarenin masraflarının artmasını karşılamak için topraktan alınan vergilerin yükseltilmesi üzerine köylerde yaşayan insanların vergilerini ödeyemeyerek tarımsal üretimi bırakmaları Osmanlı hazinesini etkilemişti.

(4) Erich Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 29-31.

MATBAANIN ISKALANMASI

1445 – Matbaa Almanya’da Kuruluyor

Johannes Gutenberg Orta Almanya’da bulunan Mainz şehrinde ilk matbaayı işletmeye açtı. Bu yenilik dünya bilim tarihini etkileyen bir keşif oldu. Matbaada değiştirilebilen hurufata dayalı bir makine insanlık tarihinde bir dönüm noktası oldu. O döneme kadar kitaplar, kâtipler tarafından teker teker kopya edilerek hazırlanırdı. Matbaanın kullanılması ile her kitap veya yazı istenildiği kadar basılabiliyordu hâlbuki eski yöntem ile bir kâtip günde belli sayıda sayfa kopya edebiliyordu. O döneme kadar kitaplar son derece nadir ve çok pahalıydı. Fakat Gutenberg’in icadından sonra bu durum değişmeye başladı. Matbaa sayesinde önemli kitaplar basıldı ve çok sayıda insanın bu kitapları okuma imkânı oldu ve dünya üzerinde yazılı kültür yaygınlaşmaya başladı. 15. yüzyıl Avrupası’nda matbaanın önemi ortaya çıktı ve Fransa’nın Strazburg; İtalya’nın Roma, Venedik, Floransa, Milano, Torino ile Benelüks’ün Brüksel ve Haag şehirlerinde baskı makineleri kurulmaya başlandı.

1485 – Matbaa Osmanlı’ya Ulaşıyor

Sultan II. Beyazıt 1485’te çıkardığı bir fermanla Müslümanlara Arapça baskı yapmasını açıkça yasakladı. Bu kural 1515’te Sultan I. Selim tarafından tekrarlandı. Osmanlı yönetiminin matbaayı yasaklamasının en önemli nedeni ise o dönemde Kuran ve dini kitapların kâtipler tarafından kopyalanmasıydı. İstanbul’da bu işle uğraşan binlerce hattat vardı. Yönetim bu kadar büyük sayıdaki insanın işsiz kalmasından korktuğu için işin kolayına kaçtı ve matbaayı yasakladı.⁽¹⁾

1493 – Yahudilerin Kurduğu Matbaa

Osmanlı topraklarına matbaanın ilk gelişi 1493 olarak tarihlenmektedir. Bu tarih, İspanya’dan sürülüp Osmanlı’ya sığınan Yahudi David ve Samuel Nahmias kardeşlerin, Sultan II. Beyazıt’tan aldıkları izinle İstanbul’da ilk matbaayı açtıkları tarihtir. Nahmias kardeşler matbaalarında ilk olarak Yaakov ben Asher’e ait Yahudi hukukuyla ilgili *Arbaa Turim* adlı eseri yayımlamışlardı. Bu tarihten 1554 yılına kadar Yahudi girişimciler İstanbul’da üç, Selanik’te bir, Edirne’de de bir tane olmak üzere toplamda beş matbaa açmış, imparatorluk sınırları içerisinde iki binden fazla kitap basımını gerçekleştirmişlerdi.⁽²⁾

(1) İsmet Binark, “Türkiye’ye Matbaanın Geç Girişinin Sebepleri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, s. 12, Ankara, 1996, s. 1599-1616.

(2) Naim Güler, *Türk Yahudileri Tarihi*, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 1993, s. 124-125.

Batı dünyasında Sanayi Devrimi sonrasında her alanda ilerleme yaşanırken Osmanlı giderek içe kapanmış hem ekonomik hem askerî hem siyasi güç kaybına uğramış, adeta kendi eliyle kendi sonunu hazırlamıştır.

Yönetimde zafiyetler, savaşlar, kaybedilen askerler... topraklar... yerleşemeyen yenileşme hareketleri, baskılar, sürgünler, kapitülasyonlar, imtiyazlar, açık veren maliye, ödenemeyen dış borçlar, inşa edilen saraylar, köşkler... köhneleşen eğitim ve hukuk sistemi...

Araştırmacı Turan Akıncı, dünyaya yüzyıllarca hükmedebilmiş, topraklarını üç kıtaya yayabilmiş, dünya tarihinin en büyük ve en güçlü imparatorluklarından biri olabilmiş Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesine sebep olan yedi padişahın son yüzyılı nasıl yönettiğini ve bu büyük devletin sonunun nasıl getirildiğini belgelerle gözler önüne seriyor.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-2159-3

9 789751 421593

KDV'den muaftr